

Akademik Pajazit NUSHI
(Prishtinë)

ISA BOLETINI DHE TEMATIZIMI ENCIKLOPEDIK I JETËS DHE VEPRIMTARISË SË TIJ

Isa Boletini dhe sfondi historik për jetën dhe veprimtarinë e tij

Rezultatet e gjurmimeve historike, etike, antropologjike, psikologjike dhe nga këndvështrime tjera, të jetës pesëdhjetedy vjeçare dhe veprimtarisë tridhjetepesë vjeçare të Isa Boletinit kanë vërtetuar se, kur flitet për Isa Boletinin bëhet fjalë për integritet tiparesh të karakterit, që e shquajnë atë nga të gjithë të tjerët të periudhës kohore ndërmjet Lidhjes Shqiptare të Prizrenit - shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë dhe mbrojtjes së saj dhe të drejtave etnike të shqiptarëve. Pra, fjala është për një periudhë të rëndësishme zhvillimore të shqiptarëve dhe të shtetthemelimit të tyre, ku rol të posaçëm kanë luajtur personalitet e njohura Ismail Qemali, Hasan Prishtina, Isa Boletini, Idriz Seferi, Haxhi Zeka, Bajram Curri e të tjerë. Rezultatet e analizës dhe vlerësimit të aktivitetit të tij tregojnë se Isa Boletinit i atribuohen tiparet parësore historike të luftëtarit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit që nga mosha adoleshente 17 vjeçare deri në ditën e vrasjes më 16 janar 1916, kur kishte arritur të bëj për

veti luftëtarët e Shalës, Mitrovicës, Vushtrisë, Llapit dhe të Gjakovës e më gjerë në frontin e luftës për liri. Gjatë gjithë kësaj periudhe ishte luftëtar, prirës i kryengritjeve kundër pushtuesit osman, më pas atij serb, malazez, rus e austro-hungarez. Pohimi i tij ***“Un` jam mirë kur asht` mirë Shqipnia”*** është qëndrim aktiv, me të cilin e ka identifikuar dhe e ka bërë të varur personalitetin e mirëqenien e vetë të familjes, të farefisnisë dhe të popullit të tij më të mirën e Shqipërisë, të cilën e ka konsideruar vlerën më të lartë të shqiptarëve të kohës së tij. Këto tipare atdhetare janë të ndërlidhura me sjelljet etike të veçanta të tija dhe të familjes së vetë. Në këtë kuadër mjafton të përmendim sjelljet e tij në Stambollin e viteve 1876-1909, kur për “beun” e sulltan Abdyl Hamitit II “Boletini bjeshkor e malor ishte më i mirë se Stambolli - kryeqytet i Perandorisë Osmane”.

Lidhur me këtë, duhet përmendur se shtëpia e tij konsiderohej shtëpi bamirëse për hallexhinjtë dhe strehimorë e patriotë shqiptarë. Këtij grupi të tipareve etike duhet shtuar edhe angazhimin e tij për zhvillim të arsimit dhe të shkollës shqipe; ky hapi shkollën e parë shqipe në Boletin. Ishte i matur në mendime dhe fjalë dhe modest në kërkesat dhe sjelljet e tij. Modestia e tij u dallua në shumë situata; ai kishte refuzuar postin e ministrit në Qeverinë e Ismail Qemalit, me arsyetim se për këtë vend duhen njerëz të shkolluar. Sjelljet e këtilla ishin të ndërlidhura edhe me disa tipare antropologjike e psikologjike, si: hijeshia e gjatësisë së trupit të tij të veshur me petka malësori të pastra të lidhura me brez pishtoli, ndjenja e lartë e atdhedashurisë, përkatësisht sentimentit të atdhedashurisë me fuqi motivuese të jashtëzakonshme, guximi, trimëria, zemërgjerësia, konsekuenca e lidhjes së fjalës së dhënë me realizim praktik të saj, fjalëmatësia në biseda me burra të Shalës, të Drenicës, të Rrafshit të Dukagjinit, të Malësisë së Gjakovës, shpresa e bindja në fitore, ndjenja e vetëmohimit dhe e sakrificës, etj.

Këto tipare u argumentuan në qëndrimet dhe sjelljet e tij në mbrojtje të të drejtave dhe lirive të shqiptarëve. Kishte besim të madh në forcën morale të besëlidhjes së shqiptarëve në kohën e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit dhe të Lidhjes së Pejës, në themelimin e së cilës mori pjesë drejtpërdrejt. Të gjitha këto tipare u treguan të ndërlidhura dhe të integruara në një personalitet karakteristik me ndikim të madh në organizimin e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare dhe në udhëheqjen e kryengritjeve shqiptare të mëdha kundër pushtuesit osman, në vitet 1910-1912. I këtillë, ngeli në Shalë, në Isniq, në Malësi të Gjakovës, në Vlorë, në Londër, në Podgoricë e kudo që shkoi.

Mbi këtë bazë mbështes gjykimin, sipas të cilit Isa Boletini kishte besim të madh në fuqinë morale të bashkëkohanikëve të shumtë; meqë kjo forcë u tregua e pamjaftueshme për çlirim, shpallje të pavarësisë dhe mbrojtje të etnisë shqiptare, Isa Boletini u tregua i gatshëm të zëvendëson forcën morale me forcë të armatosur për themelimin të shtetit të Shqipërisë në zhvillim dhe mbrojtje të tij. Besojë se kur populli i ka kënduar Ismail Qemalit: ***“Unë jam Ismail Qemali/Historia vjen pas meje...”*** domethënia e këtyre vargjeve shtrihet edhe në veprimtarinë e përbashkët me Isa Boletinin. Do të thosha se Ismail Qemali së bashku me Isa Boletinin kanë ndikuar drejtpërdrejt në ndryshimin e historisë së popujve të Evropës Juglindore në saje të përpjekjeve të pandërprera për çlirim nga pushtuesi otoman, etj. Por, tiparet e përmendura të Isa Boletinit kanë qenë njëkohësisht shkak i smirës së armiqve të Isa Boletinit, sepse i shkaktuan përndjekje, privim nga familja e pasuria, djegie të kullës së tij, shkatërrim të pronës, më në fund mu për këto tipare u vra në pabesi. Isa Buletinit i atribuohet jo vetëm statusi i personalitetit historik, por edhe statusi i personalitetit enciklopedik të historisë

kombëtare të shqiptarëve të viteve të bujshme ushtarake të mbarimit të shekullit XIX dhe fillimit të shekullit njëzet.¹

Isa Boletini në artikujt shkencorë, në botimet monografike, leksikografike dhe në botimet enciklopedike

Për jetën dhe veprimtarinë e Isa Boletinit është shkruar relativisht shumë. Për këtë u shkruan artikuj popullorë, fejtone, trajtesa shkencore, monografi, studime leksikografike dhe zëra enciklopedikë. Kështu, Isa Boletini është jo vetëm subjekt i aktiviteteve ushtarake, politike, historike, etj., por shkrimet e shumta për jetën dhe aktivitetin e tij këtë e kanë bërë edhe objekt studimesh. Mbi këtë bazë të gjerë shkrimesh e trajtimesh shkencore u përpoqëm të hedhim dritë më shumë në çështjen e tejbartjes integrale të tipareve atdhetare, e luftarake, etike, antropologjike dhe psikologjike të shkruara gjerësisht në qindra mijëra faqesh në zërin enciklopedik prej 25-30 rreshtash gjysmëfaqor. Shkrimet për Isa Boletinin, përpos atyre të karakterit historik, i kemi ndarë në artikuj shkencorë, studime monografike, leksikografike dhe ato enciklopedike. Kjo ndarje i përgjigjet edhe zhvillimit të nivelit mendor nga përshkrimet e thjeshta të jetës dhe veprimtarisë së tij deri në nivelin më të përgjithësuar dhe më të ngjeshur - nivelin të mendimit enciklopedik.

Nga grupi i artikujve shkencorë konsultuam artikullin e studiuesit Bogomil Hrabak, të Aubrey Herbert, të Robert Elsie dhe të studiuesit Ramiz Abdyli.² U studiua përmbajtja e monografisë për Isa

¹ Oliver Jans Schmit "Kosova - histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike", Koha, Prishtinë, 2012; 2. George Gawruch "The Grescent and the Eagle" - "Gjysmëhënadheshqiponja", I. B. Tausis, New York, 2006, 3, SkënderLuarasi, Tri jetë - Koloneli Tomson, Ismail Qemali, Isa Boletini", Shtëpia Botuese: Migjeni; 2007 dhe 4. Branko Babić "PolitikaCrne Gore u novo oslo bodjenimkrajevima 1912-1914", Pobjeda, Titograd, 1984.

² 1. "Arbanaškiprvak Isa Boletinac i Crna Gora 1010-1922", IstoriskiZapisi 1977

Boletinin e studiuesit Skënder Luarasi³ dhe ajo e studiueses Fatmire Musaj.³ Nga botimet leksikografike u studiua zëri “Isa Boletini”, nga përmbajtja e veprës së Robert Elsie⁴, zëri Isa Boletini nga i njëjti autor⁵. Nga fjalorët enciklopedik u studiua zëri Isa Boletini I botuar në dy fjalorët enciklopedik të Akademisë së Shkencave të Shqipërisë.⁶ Nga grupi i teksteve të mirëfillta enciklopedike u studiuan tekstet për Shqipërinë dhe për Isa Boletinin në këto tipe të enciklopedisë së përgjithshme, “Enciklopedia Britanika”, “Bolšaja Sovjetskaja enciklopedija” dhe “Jugosllavenska Enciklopedija”.⁷ Në gjurmimin e raporteve ndërmjet teksteve të përmendura u shtrua kjo çështje kryesore: si është bërë përshkrimi i përmbajtjes së veprimtarisë politike, ushtarake e historike të Isa Boletinit në zërin enciklopedik? Për të zbrërthyer këtë çështje shqyrtuam trajtimin e Isa Boletinit në botimet leksikografike, në fjalorët enciklopedikë institucional dhe joinstitutional dhe në tipin e enciklopedisë së përgjithshme.

Tekstura e Isa Boletinit në botimet leksikografike

Jeta dhe vepra e Isa Boletinit u përpunuan në fjalorë biografikë, në fjalorë historikë dhe në fjalorë enciklopedikë. Kështu, zëri “Isa Buletini” haset në “Fjalorin Biografik të Historisë

1; 2. Aubrey Herbert: “A Meeting with Isa Boletini”-“Takimi me Isa Boletinin”, 3. Robert Elsie, Text and Documents of Albanian History dhe 4 “Dosja e Portës së Lartë për Isa Boletinin” nga Ramiz Abdyli “Koha Ditore” e datës, 3, 10 e 17 janar 2015.

³ Skënder Luarasi “Isa Boletini”, Tiranë, 1972 dhe 6. monografia “Fatmira Musaj “Isa Boletini 1864-1916”, Tiranë, 1987.

⁴ Robert Elsie, “Fjalori Historik i Kosovës”. Skanderbeg Books, Tiranë, 2011.

⁵ Robert Elsie, “Fjalori Historik i Shqipërisë, Eugen, Tiranë, 2011.

⁶ Akademia e Shkencave e Tiranës, Fjalori Enciklopedik Shqiptar, Tiranë, 1985 dhe 10.

⁷ “Enciklopedia Britanika”, 4.12. Bolšaja Sovjetskaja Enciklopedija” dhe 4.13 “Jugosllavenska Enciklopedija”.

Shqiptare” (A Biographical Dictionary of Albanian History). Në këtë fjalor është përpunuar shkurt jeta dhe veprimtaria e Isa Boletinit e nxjerrur kryesisht nga Historia Shqiptare. Përmbajtja e këtij zëri mbështetet në rolin e Isa Boletinit në zhvillimin e luftërave të shqiptarëve për çlirim nga sundimi i Perandorisë Otomane. Nga përmbajtja e këtij zëri u shtjellua zëri “Isa Boletini” në tekstin kompjuterik të veçantë.⁸ Zërin “Isa Boletini” e hasim të përpunuar në veprën e studiuesit kanadez Robert Elsie “Historical Dictionary of Kosova” (Fjalor Historik i Kosovës) dhe në veprën e ngjashme e po të njëjtit autor “Historical Dictionary of Albany” (Fjalor Historik i Shqipërisë) përkthyer në shqip, më 2011. Në zërin “Boletini, Isa Bej” të botuar në veprën “Fjalor Historik i Kosovës” lexojmë:

“Boletini, Isa Bej (15.01.1864 - 23.01.1916). Figurë nacionaliste dhe luftëtar gueril. Isa Bej Buletini, i lindur në fshatin Boletin afër Mitrovicës, ishte një nga luftëtarët e mëdhenj të lirisë në Kosovë në fillim të shekullit të kaluar. Pas themelimit të Lidhjes së Prizrenit, mori pjesë si i ri në Betejën e Slivovës kundër forcave osmane, më 22 prill 1881. Në vitin 1902, Boletini u emërua kreu i ‘rojave personale shqiptar’ të sulltan Abdyl Hamidit II (sundoi 1876-1909) në Stamboll, ku edhe kaloi pjesën më të madhe të katër viteve të ardhshme dhe mori titullin ‘bej’. Ai ishte besnik i sulltanit, por në vitin 1908, i dha mbështetjen e vet të parë Turqve të Rinj. Kur Xhavit Pasha dërgoi një ushtri me 7 mijë ushtarë për të nënshtruar Kosovën në nëntor 1908, Boletini me një grusht shokësh i bënë atij qëndresë të fortë. Për të marrë hak gjatë largimit, forcat turke i vunë flakën shtëpisë së tij.

Në vitin 1909, Boletini ishte në krye të luftimeve në Prishtinë, Prizren dhe gjetkë, dhe luajti një rol të rëndësishëm në Kryengritjen e Përgjithshme të pranverës së vitit 1910 në Kosovë, ku për dy ditë bllokoi përparimin e forcave turke në Carralevë, midis Ferizajt dhe

⁸ “Biography w.w.w. fam people, com/cat – isa – bol.”

Prizrenit. Gjatë Luftës së Parë Ballkanike në vitin 1912, ai drejtoi forca guerile të armatosura në Kosovë dhe më vonë edhe në Shqipëri, në mbështetje të Qeverisë së Përkohshme që shpalli pavarësinë e shqiptarëve në Vlorë më 28 nëntor 1912. Trupat e tij më vonë mbrojtën Princ Vilhelm Vidin (Wilhelm zu Wied), deri në largimin e këtij të fundit nga Shqipëria në shtator 1914. Pas kësaj Boletini u internua në Podgoricë ku thuhet se u vra në një shkëmbim zjarri”.⁹

Përmbajtja e zërit “Boletini, Isa Bej” të veprës “Fjalori Historik i Shqipërisë” është shtjelluar ngjashëm me tekstin e të njëjtit zë në veprën e parë. Këtë e dallojmë kur lexojmë:

“Boletini, Isa Bej (15.01.1864 - 23.01.1916). Figurë nacionaliste dhe kryengritës Isa bej Boletini. I lindur në fshatin Boletin pranë Mitrovicës, ishte një nga luftëtarët e mëdhenj të lirisë në Kosovë në fillim të shekullit të kaluar. Pas themelimit të Lidhjes së Prizrenit, djaloshi Boletini, mori pjesë si luftëtar kundër forcave turke, në Betejën e Slivovës, më 22 prill 1881. Më 1902, Boletini u caktua kreu i ‘rojave shqiptare’ të sulltan Abdyl Hamidit II (sundoi më 1876-1909) në Stamboll, ku dhe kaloi pjesën më të madhe të katër vjetëve të ardhshme dhe mori titullin ‘bej’. Ai ishte besnik i sulltanit, mirëpo më 1903 mbështeti xhonturqit. Megjithatë kur Xhavid Pasha në nëntor 1908 dërgoi një ushtri me 7 000 ushtarë drejt Shqipërisë për të nënshtruar Kosovën, Isa Boletini me një tufë burrash i bëri qëndresë të fortë. Në tërheqje e sipër, trupat turke dogjën kullën e familjes së tij në shenjë hakmarrjeje. Më 1909, Boletini udhëhoqi betejat në Prishtinë, Prizren e gjetkë dhe luajti rol të rëndësishëm në Kryengritjen e Përgjithshme në pranverë 1910, kur për dy ditë bllokoi përparimin e forcave turke në Carralevë, midis Ferizajt dhe Prizrenit. Gjatë Luftës I Ballkanike, më 1912, u vu në krye të çetave të armatosura në Kosovë dhe më pas në Shqipëri, në mbështetje të

⁹ Robert Elsie, “Fjalor historik i Kosovës”, Skandebeg Books, Tiranë, 2011, f. 94.

Qeverisë së Përkohshme që shpalli Pavarësinë në Vlorë më 28 nëntor 1912. Në mars 1913, shoqëroi Ismail bej Qemalin në Londër, për të kërkuar mbështetjen britanike për vendin e sapokrijuar. Edwin Jacques tregon anekdotën që ‘sapo hyri në godinën e Ministrisë së Jashtme Britanike për mbrojtjen e çështjes së kombit të tij, polici i sigurisë i kërkoj të hiqte revolen nga brezi dhe ta linte në vendin e posaçëm në sallën e pritjes. Ai u bindë pa fjalë. Pas takimit, ministri i Jashtëm, Sër Eduart Grei (Sir Edward Grey) e shoqëroi Boletinin në hollë, ku ai mori revolverin dhe e ngjeshi në brez. Ministri i Jashtëm komentoj duke buzëqeshur, ‘Gjeneral, gazetat mund të shkruajnë nesër se Isa Boletini, që as Mahmut Shefqet Pasha s’mundi ta çarmatoste, sapo u çarmatos në Londër’. Boletini iu përgjigje me një buzëqeshje të ngrohtë, ‘Jo, jo, as në Londër’, dhe nxori nga xhepi i pasmë një revole të dytë. (Jacques 1995, 339). Boletini u kthye në Shqipëri, ku trupat e tij mbrojtën Princ Vilhelm Vidin (Wilhelm zu Wied) deri kur ai u largua nga Shqipëria. Më vonë, ai u internua në Podgoricë ku thuhet se u vra në një shkëmbim zjarri. Shtëpia dhe varri i tij ruhen në fshatin Boletin.¹⁰

Për autorin e këtyre veprave, përkatësisht për Robert Elsien, Isa Boletini në Kosovë karakterizohet figurë nacionaliste dhe luftëtar, kurse Isa Boletini për Shqipëri ishte figurë nacionaliste dhe kryengritës. Ai “ishte një nga luftëtarët e mëdhenj të lirisë në Kosovë...” Historia e shqiptarëve na mëson se lufta e tij kishte për qëllim çlirimin e shqiptarëve duke mos bërë dallime në vendin ku ai ka luftuar. Këtë e argumenton, përpos tjerash, edhe udhëtimi i Isa Boletinit në Londër së bashku me Ismail Qemalin. Internimi i tij në Podgoricë nuk ka argumente të qëndrueshme, sepse nuk është informacion i vërtetuar a ka qenë internuar apo jo!

¹⁰ “Fjalori Historik i Shqipërisë” Uegen, Tiranë 2011, f. 126.

Më 2002 u botua në Tiranë “Fjalori Enciklopedik” i hartuar dhe i përgatitur për shtyp nga autori Pasho Baku. Në këtë fjalor për Isa Boletinin është shkruar:

“Boletini, Isa (1864-1916). Atdhetar dhe prijës popullor. Qysh i ri mori pjesë në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit kundër forcave osmane të pushtimit. Gjatë viteve 1901-1902 ishte në krye të qëndresës së armatosur në Kosovë, kundër ndërhyrjeve në Shqipëri të Serbisë, Malit të Zi, Rusisë dhe të Austro-Hungarisë. Përkrahu revolucionin xhonturk të vitit 1908, por kundërshtoi politikën e xhonturqve ndaj Shqipërisë. Ishte në ballë të forcave kryengritëse (1910-1912) në zonat: Mitrovicë, Drenicë, Podujevë dhe Prishtinë. Më 28 nëntor 1912, si prijës i përfaqësuesve të Kosovës, ishte përkrah Ismail Qemalit. Ka qenë anëtar i delegacionit shqiptar që shkoi më 1913 në Londër për të protestuar kundër vendimit të Fuqive të Mëdha për copëtimin e Shqipërisë. U vra pabesisht në Podgoricë nga shovinistët malazezë”.¹¹

Zëri “Isa Boletini” u botua edhe në veprën “Enciklopedia Universale e Ilustruar” nga i njëjti autor i veprës së sipërpërmendur, që u botua në Tiranë, nëntë vjet më vonë, përkatësisht më 2011. Në këtë tekst është shkruar:

“Boletini, Isa (1864-1916). Atdhetar dhe prijës popullor për liri. Hero i Popullit. Lindur në fshatin Boletin të Mitrovicës në Kosovë, në një familje fisnike dhe me tradita patriotike. Qysh i ri mori pjesë në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit kundër forcave osmane të pushtimit. Gjatë viteve 1901-1902 ishte në krye të qëndresës së armatosur në Kosovë, kundër ndërhyrjeve në Shqipëri të Serbisë, Malit të Zi, Rusisë dhe të Austro-Hungarisë. Përkrahu revolucionin xhonturk ndaj Shqipërisë. Ishte në ballë të forcave kryengritëse (1910-1912) në zonat: Mitrovicë, Drenicë, Podujevë dhe Prishtinë.

¹¹ “Fjalorenciklopedik”, hartoi dhe përgatiti: Pasho Baku, Shtëpia Botuese Bacchus, Tiranë, 2002, f. 148

Në tetor 1912, u vu ne mbrojtje të trojeve shqiptare kundër serbëve. Më 28 nëntor 1912, si prijës i përfaqësuesve të Kosovës, ishte përkrah Isamil Qemailit dhe patriotëve të tjerë në Vlorë. Ka qenë anëtar i delegacionit shqiptar që shkoi më 1912 në Londër për të protestuar kundër vendimit të Fuqive të Mëdha për copëtimin e Shqipërisë. U vra pabesisht nga forcat shoviniste malazeze në Podgoricë, së bashku me dy djemtë e vetë, Halilin dhe Seidin dhe pesë shokë të tyre”.¹²

Siç është e njohur, vlera e teksteve enciklopedike përcaktohet sipas kriterit të vërtetësisë së argumentuar të shprehur me indin mendor të gjykimeve, konstatimesh e vlerësimesh të sakta dhe me sasi të ngjeshura të informacioneve të shprehura shkurtimisht dhe pa përdorim të figurave stilistike. Me fjalë të tjera, sa më shumë informacione të argumentuara të ketë një njësi enciklopedike dhe sa më e shkurtër të jetë ajo njësi aq më e lartë është vlera enciklopedike e saj. Tekstet e enciklopedisë universale i përkasin nivelit më të lartë enciklopedik. Në këto tekste pritet të flitet për domethënien e luftërave të heronjve për çlirim kombëtar dhe më gjerë. Me fjalë të tjera, Isa Boletini dhe vepra e tij duhet vështruar në raportet e përgjithshme politike e ushtarake të këtij regjioni gjatë kohës së zhvillimit të luftërave të Isa Boletinit. Raportet e këtilla në fjalorë enciklopedikë të autorëve individualë janë përpunuar pjesërisht. Por, nga përgjithësimet e këtilla vuajnë përgjithësisht botimet individuale duke përfshirë edhe fjalorët historikë dhe ata enciklopedikë.

¹² Pasho Baku, “EnciklopediaUniversale e Ilustruar”, Bacchus, Tiranë, 2001, f. 148.

Personaliteti i Isa Boletinit në fjalorë enciklopedikë të botuara nga institucione akademike

Tekstet enciklopedike të institucioneve shkencore kanë vlera njohëse të argumentuara në nivele autoriale, redaksish disiplinash të posaçme, të redaksive qendrore dhe të redaktorit përgjegjës të botimit të institucionit të caktuar. Në pikëpamje teorike dhe pragmatike tekstet e këtilla janë tekste që i nënshtrohen kritereve përmbajtjesore, gjuhësore, grafike, teknike të mprehta objektive, dhe si të këtilla, duhet të kenë vlera shkencore përkatëse.

Siç është e njohur, vetëm më 1985 u botua vepra e parë enciklopedike në gjuhën shqipe “Fjalori Enciklopedik Shqiptar”. Kjo vepër u përgatit nga Qendra e Enciklopedisë Shqiptare të Akademisë së Shkencave të Shqipërisë. Kuptohet, mendimi enciklopedik shqiptar ka filluar të zhvillohet më herët; kjo është e lidhur me veprën “Amus - ul alam” të Sami Frashërit, që u botua më 1901. Në këtë vepër bota shqiptare, përkatësisht gjeografia dhe historia e popullit shqiptar, ka zënë vend të veçantë. Në esencë kjo vepër ka hapur rrugën e zhvillimit të mendimit enciklopedik ndër shqiptarët, pavarësisht që u botua në gjuhën osmane. Këtu gjenden të përpunuar shumë zëra enciklopedik nga historia e gjeografia e popullit shqiptar. Kuptohet, zëri “Isa Boletini” nuk ka qenë e mundur të shtjellohet në kohën e botimit të kësaj vepre.

Zëri Isa Boletini është përpunuar për herë të parë nga institucioni përkatës në “Fjalor Enciklopedik Shqiptar”¹³ dhe në “Fjalor Enciklopedik Shqiptar” të botuar njëzetetë vjet më vonë¹⁴.

¹³ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Qendra e Enciklopedisë Shqiptare “Fjalor Enciklopedik Shqiptar” Tiranë, 1985.

¹⁴ 20, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Qendra e Enciklopedisë Shqiptare “Fjalor Enciklopedik Shqiptar”, Tiranë, 2008.

Këto dy vepra i përkasin tipit kombëtar enciklopedik, përkatësisht, siç është theksuar në përmbajtjen e kësaj vepre “FESH nuk është një vepër enciklopedike e tipit universal”¹⁵. Në përmbajtjen e këtij zëri të botuar në botimin e fundit të Fjalorit Enciklopedik Shqiptar zëri Isa Boletini u përpunua në dyzetetete rreshta¹⁶. Në këtë vepër zëri “Isa Boletini” u përpunua më gjerësisht nga ai i botimit më të vjetër në përputhmëni me tiparin dallues të FESH të ri - pasqyrimi i gjerë i personaliteteve e i figurave të historisë kombëtare”¹⁷. Këtu është shkruar:

“Boletini, Isa (1864-1916). Luftëtar e udhëheqës ushtarak popullor, organizator e drejtues i Lëvizjes për Çlirimin Kombëtar. Hero i Popullit. Lindi në fshatin Boletin të Mitrovicës. Në moshën 17-vjeçare mori pjesë si luftëtar i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Betejën e Slivovës (shih) kundër forcave osmane. Përkrahu Haxhi Zekën (shih) dhe atdhetarët e tjerë në themelimin e Lidhjes Shqiptare të Pejës (shih) dhe në qëndresën e saj kundër sunduesve osmanë dhe synimeve grabitqare të Serbisë e të Malit të Zi. Më 1901-1902 u vu në krye të qëndresës popullore në Kosovë kundër ndërhyrjeve të Serbisë, Malit të Zi dhe Austro-Hungarisë në Shqipëri. I. B. përkrahu revolucionin xhonturk të v. 1908, ishte një nga organizatorët e Kuvendit të Ferizajt më 1908, që luajti rol të rëndësishëm në shpalljen e kushtetutës. Iu kundërvu politikës antishqiptare xhonturqve. U dallua si udhëheqës e organizator i kryengritjeve të mëdha popullore ndërosmane të v. 1909-1912 dhe, sipas vlerësimit të shtypit të kohës, ishte “shpirti i këtyre kryengritjeve”. Udhëhoqi luftëtarët në betejat dhe ushtrinë turke në Shtime-Carralevë më 1910, mbështeti kryengritjen kundërosmane v. 1911, udhëhoqi forcat

¹⁵ Po aty, f., XVII.

¹⁶ Akademi e Shkencave e Shqipërisë - Qendra e Enciklopedisë Shqiptare, Fjalori Enciklopedik Shqiptar, Botim i ri, Vëllimi i tretë: N – Zh dhe një shtesë, Tiranë 2009, f. 2559.

¹⁷ Po aty, f. XVII.

kryengritëse në Drenicë-Mitrovicë dhe Podujevë-Prishtinë më 1912, u vu në krye të çetave të armatosura vullnetare për mbrojtjen e popujve shqiptarë kundër pushtuesve serbë, në ditët e shpalljes së pavarësisë, në krye të përfaqësuesve të Kosovës, u ndodh përkrah Qemalit (shih) në Vlorë dhe mori pjesë aktive në organizimin e forcave të armatosura për mbrojtjen e Qeverisë së Përkohshme të Vlorës. Më 1913 si anëtar i delegacionit shqiptar së bashku me I. Qemalin shkoi në Londër, ku kundërshtoi me forcë vendimet e Fuqive të Mëdha për copëtimin e Shqipërisë. Më vonë I. B. kaloi përsëri në Kosovë, ku organizoi qëndresën popullore kundër pushtuesve të rinj serbo-malazezë. Duke e kaluar jetën në luftë e përpjekje dhe në urtësinë e tij, fitoi autoritet si udhëheqës popullor. Më 23 janar 1916 u vra pabesisht nga shovinistët malazezë në Podgoricë, së bashku me dy djemtë dhe dy nipat e tij dhe tre luftëtar të tjerë”.

Po në këtë vepër Isa Boletini përmendet edhe në pjesën historike të zërit “Shqipëria”¹⁸. Zëri “Isa Boletini” u botua në veprën “Enciklopedia Jugosllavije” (Enciklopedia e Jugosllavisë) me tekste identike në kroatisht, meqedonisht, serbisht (me shkronja cirilike dhe latinike) dhe sllovenishte si edhe në gjuhën hungareze e shqipe¹⁹. Përmbajtja e të njëjtit zë, siç është e njohur tashmë, u botua edhe në gjuhën shqipe²⁰. Në këtë botim, si edhe në të gjitha botimet e gjuhëve të tjera të kombeve të ish-Jugosllavisë duke përfshirë edhe hungarishten, është shkruar:

“Boletini, Isa, një ndër krerët shqiptar nga Kosova (Boletin, më 15.I.1864-Podgoricë (sot Titograd), më 23.I.1916). Në vitin 1881 mori pjesë në luftën kundër ushtrisë osmane, e cila qe dërguar për ta shtypur Lidhjen e Prizrenit. Rëndësia e luftës së Boletinit për

¹⁸ Po aty, f. 2559.

¹⁹ Enciklopedia Jugosllavije, 2 Bje – Crn, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb 1982, f. 53-54.

²⁰ Enciklopedia e Jugosllavisë, Botimi në gjuhën shqipe, 2 Bib-Çif, Jugoslavenski Leksikografski Zavod “MiroslavKrljeza”, Zagreb 1987, f.136.

autonominë e shqiptarëve në Perandorinë Osmane, qëndrimi i tij ndaj organeve osmane më 1897-1903, si edhe bashkëpunimi i tij me ta në persekutimin e popullsisë serbe vlerësohet në mënyrë të ndryshme. Pas v. 1903 bie në konflikt me Portën dhe internohet në Stamboll, prej nga kthehet në Kosovë më 1906. Me regjimin e xhonturqve ra në konflikt më 1908 dhe u arratis. Si njëri ndër udhëheqësit më të njohur të kryengritësve shqiptarë në Kosovë (1909-12) bashkëpunoi me përfaqësuesit e mbretërive të Malit të Zi dhe të Serbisë. Qeveria serbe e ndihmoi materialisht dhe me armë, posaçërisht me rastin e sulmit në Shkup më 1912. Pas hyrjes së Kosovës e Metohisë në përbërje të Serbisë dhe të Malit të Zi emigroi në Shqipëri. U vra nga organet ushtarake malazeze në Podgoricë, i dyshuar se ishte në lidhje të fshehtë me austriakët”.

Personaliteti i Isa Boletinit në tipin e enciklopedisë së përgjithshme

Tipi i enciklopedisë së përgjithshme shtjellon zëra personalitetesh, të cilët me veprimtarinë e tyre i kanë kontribuar proceseve zhvillimore me rëndësi të përgjithshme, që kalojnë caqet e kombëtares. Në këtë kuadër, në zërin e përgjithshëm “Historia e Shqiptarëve” personaliteti i Isa Boletinit duhet të theksohet posaçërisht. Këtë e ka bërë “Enciklopedia Britanike”, ku është theksuar: “Xhonturqit ndërkaq, ndonëse për suksesin e tyre më së shumti u detyroheshin shqiptarëve, refuzuan të njihnin të drejtën e shqiptarëve për vetadministrim deri te Kryengritja e 1912-ës e cila kulmoi me okupimin e Shkupit nga malësorët shqiptarë nën udhëheqjen e Isa Boletinit. Që atëherë xhonturqit dorëzohen...”.

Ndërkaq, botimet e tjera të këtij tipi enciklopedish as këtë nuk e përmendin. Siç argumentojnë faktet historike pjesa e historisë së

shqiptarëve nga viti 1881-1916 do të ngelte e mangët pa theksimin e rolit të Isa Boletinit, këtij “burri të Kosovës, që luajti rolin qendror si kryetar i Kryengritjes së Përgjithshme në pranverë të 1910...”, në çlirimin e shqiptarëve, në themelimin e shtetit shqiptar dhe në mbrojtjen e tij. Me këtë, siç është e njohur, ka ndryshuar harta politike e Evropës Jugperëndimore dhe raportet ndërmjet shqiptarëve dhe të tjerëve. Për këtë shkak, personaliteti i Ismail Qemalit, i Hasan Prishtinës dhe i Isa Boletinit mund të përpunohen si zëra të veçantë në tipin e enciklopedisë së përgjithshme.

Isa Boletini në enciklopedi të ish-Jugosllavisë

Përmbajtja e zërit “Isa Boletini” ndryshon nga një botim enciklopedik kombëtar në tjetrin, varësisht nga burimet historike prej nga janë nxjerrur faktet historike dhe nga baza ideologjike e trajtimit të tyre, si edhe të raporteve ndërmjet tyre. Në këtë rrafsh dallimi më i madh në trajtimin enciklopedik të jetës dhe veprimtarisë së Isa Boletinit dallohet në përmbajtjen e këtij zëri në “Fjalorin Enciklopedik Shqiptar” dhe në botimin e të njëjtës përmbajtje në tematika enciklopedike të botuara në gjuhët sllave të Jugut, përkatësisht në serbisht, kroatisht, sllovenisht dhe maqedonisht, si edhe në gjuhët e dy kombësive më të mëdha në ish-Jugosllavi, gjegjësisht në gjuhën shqipe dhe në gjuhën hungareze.

Përmbajtja e zërit “Isa Boletini” në tipin e enciklopedisë në gjuhët e përmendura mbështetet në trajtimin e historisë së shqiptarëve kryesisht nga burimet sllave. Mjafton të përmendim disa qëndrime nga parathënia e “Enciklopedisë së Jugosllavisë”, për të argumentuar themelin mbështetës të trajtimit të historisë së shqiptarëve duke përfshirë edhe personalitetet historike. Ja çfarë ka marrë për pikënisje “Enciklopedia e Jugosllavisë” në trajtimin e historisë së shqiptarëve duke përfshirë edhe jetën dhe veprimtarinë e

Isa Boletini: “Krenohemi për Republikën tonë të Shpirtit, e cila si re e ndritshme mbi errësirën e skllavërimit na solli në vendin e lirë socialist, në të cilin popujt sllavë të jugut sot po ndërtojnë pa pengesa kulturën e qytetërimit të tyre”²¹.

Gjykuar sipas këtij qëndrimi veprimtaria e të ndjerit Isa Boletini është vlerësuar sipas kriterit, a i ka kontribuar republikës shpirtërore të sllavëve të jugut, apo këtë e ka penguar. Meqë republikës shpirtërore të sllavëve të jugut aktiviteti i Isa Boletinit nuk i ka kontribuar, atëherë në përmbajtjen e zërit “Isa Boletini” ndër të tjera thuhet: “... bashkëpunimi i tij me ta (me organet osmane P. N.) në persekutimin e popullsisë serbe vlerësohet në mënyra të ndryshme... Bashkëpunoi me përfaqësuesit e mbretërive të Malit të Zi dhe të Serbisë. Qeveria serbe e ndihmoi materialisht edhe me armë, posaçërisht me rastin e sulmit në Shkup më 1912. U vra nga organet ushtarake malazeze në Podgoricë, i dyshuar se ishte në lidhje të fshehtë me austriakët”²². Për këtë pohim nuk janë emërtuar burimet e literaturës shkencore. Por, e gjithë lënda e “Enciklopedisë së Jugosllavisë” mori përmasa politike të kohës së viteve ’80 në ish-Jugosllavi. Nën ndikimin e ndryshimeve politike të filluara në vitin 1981 ndryshoi përmbajtësish kapitulli për shqiptarët dhe marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave.

Pas katër vjetësh të botimit të tekstit original për shqiptarët dhe marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave u botua teksti i ndryshuar, ku informohen parapaguesit se: “Në librin e parë të botimit latinik “Enciklopedije Jugosllavije” (Enciklopedia e Jugosllavisë) janë botuar artikujt “Albanci” (Shqiptarët, f. 72-85) dhe “Albansko-Jugoslavenski odnosi” (Marrëdhëniet Shqiptaro-Jugosllave, f. 86-98). Meqë Redaksia Qendrore më vonë ka kryer disa ndryshime dhe

²¹ Enciklopedija Jugosllavije, 1 A - Bib, Jugoslavenski Zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb 1980, f. VI.

²² Po aty, f. 53-54.

plotësime në këta artikuj, ju sjellim të gjithë parapaguesve të botimit latinik versionet e reja të këtyre artikujve.

Në botimet e tjera të “Enciklopedisë së Jugosllavisë” (të botimit cirilik, në gjuhën maqedone, sllovene, shqipe dhe në gjuhën hungareze) tashmë janë botuar ose do të botohen versionet e reja të këtyre teksteve²³. Ndryshimet e botuara janë relativisht të mëdha. “Historia e Shqiptarëve” e shkruar nga akademik Ali Hadri dhe “Marrëdhëniet kulturore Shqipëri Jugosllavi” e shkruar nga prof. dr. Pajazit Nushi kanë pësuar ndryshime rrënjësore, përkatësisht u largua plotësisht nga versioni i teksteve të ndryshuara zëri “Marrëdhëniet kulturore Shqipëri-Jugosllavi”.

²³“Enciklopedija Jugoslavije”-“Enciklopedia e Jugosllavisë”, Jugoslavenski Leksikografski Zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1984, f. 1-14.

Pajazit NUSHI

SUMMARY

THE LIFE AND ACTIVITY OF ISA BOLETINI AS REPRESENTED IN ENCYCLOPEDIC ENTRIES

The results in historical, ethical, anthropological and psychological research pertaining to the figure of Isa Boletini have shown that his personality was a combination of several virtues which made him distinguished from most men of his time – namely pertaining to the period of the Albanian League of Prizren and the period of the declaration of independence for Albania. His famous words “I am well whenever Albania is doing well” represent an active stance of his, with which he identifies himself and his entire family.

Regarding the life and activity of Isa Boletini many articles and research papers have been published. From the lexicographic publications the most famous one is “Isa Boletini”. Encyclopedias published by the Academy of Sciences of Albania have also researched the historical figure of Isa Boletini. A set of most well known encyclopedic entries regarding Isa Boletini include: “Enciklopedia Britanika”, “Bolšaja Sovjetskaja enciklopedija”, “A Biographical Dictionary of Albanian History”, “Historical Dictionary of Of Kosova”, “Historical Dictionary of Albany”, “Jugosllavenska Enciklopedija”.